

”Se, että kyse oli teatterista, oli tietysti selvää aseveljeyden molemmin puolin”

Tutkimus suomalais-saksalaisesta aseveljeydestä kielellisen ja kulttuurisen välittämisen tilana

Nina Havumetsä
Itä-Suomen yliopisto

<https://doi.org/10.61200/mikael.148794>

Kujamäki, Pekka 2023. *Aseveljien tulkit: jatkosodan monikielinen arki*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 368 s. ISBN: 951-858-635-7. <https://doi.org/10.21435/skst.1488>

Aseveljien tulkit on tutkimus viestinnällisestä liimasta – kääntäjistä ja tulkeista, jotka mahdollistivat suomalais-saksalaisen sotilaallisen yhteistyön edellyttämän viestinnän jatkosodan aikana. Yhteistyö tapahtui kolmella tasolla, joiden ominaisuuksia ja tavoitteita teoksessa kuvataan näyttämönä (luku 1). Näyttämön julkisin taso olivat sotilasjohdon tapaamiset. Toisen tason muodostivat paikallinen sotilaallinen ja korkean virkamiestason toiminta. Kolmas, näyttämön takainen toiminta sen sijaan tapahtui arkisissa asioinneissa ja kohtaamisissa pohjois- ja itäsuomalaisen väestön, sotilaiden ja ruohonjuuritason virkamiesten välillä. Kujamäen tutkimus kattaa kaikki nämä tasot. Se tuo esiin sotahistoriankirjoituksessa toistaiseksi harvoin systemaattisen tutkimuksen kohteeksi osuneen kieli- ja kulttuurivälittämisen, translatorisen toiminnan. Tutkimuksen tuloksena on kirja, joka tarjoaa kääntämisen yhteisöllisestä ja yhteiskunnallisesta merkityksestä kiinnostuneelle lukijalle kiehtovan historiallisen kääntämisen ja tulkkauksen tapahtumapaikan kuvauksen. Sotahistorian tuntijalle kirja antaa uskoakseni uudenlaisen, viestinnällisen näkökulman jokapäiväiseen sotilaalliseen yhteistyöhön.

Teos alkaa ”käännöshistorioitsijan maastotunnusteluilla” (luku 1), joissa tekijä johdattelee lukijan teoksen aihepiiriin, kuvaa aineistoja ja kertoo haasteista, joita uuden tutkimusalan (sotahistorian) haltuunotto asettaa tutkijalle. Sosiologi Erving Goffmania (1971) mukailten Kujamäki määrittelee tutkimuskohteensa näytelmän kaltaiseksi esitykseksi, ”jota ohjaavat yhdessä sovitut pääperiaatteet ja jonka eheyttä juuri saksalaisyksikköihin komennetut tulkit ja yhteysupseerit joutuivat vahtimaan” (s. 11). Seuraavassa luvussa tätä lähestymistapaa eritellään tarkemmin: Suomalaisten ja saksalaisten kohtaamisia tarkastellaan ikään kuin esiintymisenä paikallisille, kansallisille ja kansainvälisille yleisöille. Yleisöjen tuli saada aseveljeydestä käsitys, joka oli sodanjohdon määrittelemän tilannekuvan mukainen. Esitys jakautui julkisiin ”näyttämöihin”, joista arkisin oli suomalaisten ja saksalaisten yhteistoiminta rintamalla ja sen takana. Kenties korkeimman tason esitys mitä julkisimmalla näyttämöllä oli Suomen ja Saksan korkeimman johdon

Marja Kivilehto, Laura Ivaska, Olli Lautenbacher, Minna Ruokonen & Lena Segler-Heikkilä (toim.) 2024
Mikael

Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen aikakauslehti 17:2, s. 301–303
Finsk tidskrift för översättnings- och tolkningsforskning 17:2, s. 301–303
Finnish Journal of Translation and Interpreting Studies 17:2, p. 301–303

yhteisesiintyminen Mannerheimin syntymäpäivillä vuonna 1942. Aseveljien väliset ristiriidat sen sijaan käsiteltiin ”takahuoneissa”, mahdollisimman huomaamattomasti ja mahdollisimman matalalla tasolla sotilas- tai siviilihallinnossa. (s. 55, 59.) Tulkkeja ja kääntäjiä tarvittiin niin takahuoneissa kuin julkisilla näyttämöillä.

Johdantoluku on melko pitkä lukijalle, joka odottaa tilaisuutta syventyä tulkkien ja kääntäjien vaiheisiin. Luku 2 pitkittää odotusta laajentamalla jatkosodan aikaisen suomalais-saksalaisen yhteistoiminnan kuvausta. Yhdessä nämä luvut muodostavat kuitenkin tarpeellisen kontekstin ja antavat perustiedot sotahistoriasta. Luku 3 on omistettu aseveljeyden monikielisyydelle, joka yhtäkkiä tuli osaksi siviilien elämää. Luvussa on arvokkaita, viime hetkellä talteen otettuja tulkkeina ja muissa kielitaitoa vaatineissa tehtävissä toimineiden henkilöiden muistoja. Kujamäki kuvaa myös kielitaidon tuottamaa pääomaa ja mahdollisuutta vaihtaa sitä aineellisiin, sosiaalisiin ja työtehtäviin liittyviin etuihin. Vähäinenkin saksan kielen taito saattoi avata ovet hyvin palkattuun työhön, mihin ei aiemmin ollut mahdollisuuksia, ja altistaa uudenlaisille kokemuksille ja tavoille. Kuvaava esimerkki on kertomus Wellamo Paanasesta (s. 83–84). Hän pääsi töihin tarjoilijaksi saksalaisten upseerikasinolle, missä oli seurusteltava kohteliaasti upseerien kanssa. Työ vaati jatkuvaa kielitaidon kehittämistä esiliinan taskussa mukana kulkevan sanakirjan avulla. Eräs saksalaiskenraali arvosti Paanasen ponnisteluja kielitaidon ja miellyttävän seurustelun eteen ja palkitsi niistä suklaalla, marmeladilla ja muilla herkuilla, jotka Paananen lähetti lapselleen.

Neljäs luku keskittyy sotilaiden välisen kielellisen yhteydenpidon ja välittäjätoiminnan kuvaamiseen. Tulkkaamisen, kääntämisen ja kulttuurisen selittämisen lisäksi tulkkeja ja yhteysupseereita tarvittiin raportoimaan saksalaisten sotilaiden mielialoista ja asenteista, joita tulkit havaitsivat työtehtäviensä yhteydessä. Vähäisiltäkin vaikuttaneet huomiot, havainnot ja lausunnot oli kirjattava viikkoraportteihin (s. 129). Viikkoraportit sulautuivat yhteenvedoiksi, joita täydennettiin erilaisilla havainnoilla. Päämajaan saakka päästyään näistä ”kollektiivisista konstruktioista” ei enää käynyt ilmi, että ne perustuivat tulkkien ja yhteysupseerien tulkkaus- ja käännöstyöhön. Tämän vuoksi päämajassa ei aina ymmärretty tulkkien ja kääntäjien tekemän työn merkitystä (s. 133–134).

Translatoristen tilojen kuvauksessa edetään viidennessä luvussa jo selustaan ja sen jälkeen kuudennessa luvussa rintamalle. Teoksen kerrontaa elävöittävät sitaattitulkkejen translatoristen toimijoiden aidoista kertomuksista. Kääntämisen opiskelija ja tutkija saattaa jäädä pohtimaan, millaisia käännösongelmia toimijat kohtasivat ja miten he niitä ratkaisivat. Harmillisesti niitä ei aikanaan kirjattu ylös. Näihin toiveisiin vastaa kuitenkin jossain määrin luvussa 8 kuvattu tapaus käännösvertailuineen. Tapaus liittyy suomalaisessa lehdessä julkaistuun pakinaan, jossa kerrottiin saksalaisten sotilaiden tunkeutuneen kadulla suomalaisnaisten seuraan jopa väkivaltaa käyttäen (s. 311). Tällaisen käytöksen jälkipyykki olisi aseveljeyden dramaturgian sääntöjen mukaan kuulunut ”takahuoneeseen”, mutta se päätyikin ensin julkiselle näyttämölle lehtikirjoituksen muodossa, sitten saksalaisen kenraalin pöydälle lehtikirjoituksen manipuloituna käännöksenä ja lopulta kommentoitavaksi valtioneuvoston kansliaan. Tapaus on erityisen mielenkiintoinen paitsi konkreettisena käännöksenä myös kohtauksena yhteistyön dramaturgiassa, jossa yhtenäisyyden mielikuvan rikkomisen oli paheksuttavaa. Dramaturgia-käsite auttaakin hahmot-

tamaan yhteistyön niitä osia, joilla oli todellinen yleisö, kuten juhlatilaisuuksia tai joukkoviestintää tiedotusvälineiden tai propagandan (luku 7) välityksellä.

Teoksen päättävät kuvaus yhteistyön nopeasta loppumisesta ja kääntymisestä Lapin sodaksi (luku 9) sekä viimeinen luku, joka vetää teoksen suuret linjat selkeästi yhteen. Lähdeluettelo on hyödyllistä luettavaa konflikteissa tapahtuvan tulkkauksen ja kääntämisen tutkijoille ja opiskelijoille. Kokonaisuutena *Aseveljien tulkit* on translatorisen toiminnan eri tasoja monipuolisesti kuvaava kertomus. Se kattaa niin arkiset kohtaamiset suomalaisten siviilien ja saksalaisten välillä kuin esikunnissa, selustassa ja rintamalla tehdyn kielellisen ja kulttuurisen välitystyön. Teos onnistuu piirtämään lukijan mieleen elävän kuvan sodan aikaisesta kielityöstä ja sen tekijöistä.

Kuvaus tulkkien ja yhteysupseerien jatkuvasta pulasta jatkosodan aikana vie ajatukset nykyiseen turvallisuuskysymysten kyllästäämään ilmapiiriin ja ajankohtaiseen kysymykseen kielivarannosta: Onko kielivaranto riittävä kriisin sattuessa? Toistaako historia itseään? *Aseveljien tulkit* -teoksessa kuvataan, kuinka jatkosodan aikaan tulkkeja haalittiin saksan kielen opiskelijoista, jääkäreistä, saksalaistaustaisista suomalaisista ja muista saksantaitoisiksi tavalla tai toisella tiedetyistä. Pelkkä kielitaito ei toki riittänyt, vaan tehtäviin valituilta odotettiin kykyä toimia sotilasympäristössä, myötämielistä suhtautumista aseveljeyteen, venäläisvastaisuutta, fyysisistä kuntoa sekä henkistä kypsyyttä. Jatkosodan alkaessa Suomessa oltiin valmistautumattomia arkisen kielellisen yhteistyön vaatimuksiin, eikä kielellisiä valmiuksia juuri ollut saksalaistenkaan puolella. Kiinnostuneille ei ollut saatavilla tietoa Suomesta saksaksi eikä ollut myöskään järjestelmää, joka olisi huolehtinut saksalaissotilaiden Suomi-kuvaan vaikuttamisesta. Jos jonkin opetuksen *Aseveljien tulkeista* omaksuisi, niin sen, että toimiakseen tehokkaasti kielellinen välitystyö vaatii järjestelmällistä valmistautumista hyvissä ajoin.

Lähdeluettelo

Goffman, Erving 1971. *Arkielämän roolit. Oikeille jäljille rooliviidakossa*. Suom. Erkki Puranen. Helsinki: WSOY.

Kirjoittaja

Nina Havumetsä toimii venäjän kielen kääntämisen yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopistossa. Hänen tutkimusaiheitaan ovat kääntämisen normit, journalistinen kääntäminen ja tietokirjallisuuden kääntäminen.

Sähköpostiosoite: nina.havumetsa(at)uef.fi